

Agricultural Development Abilities in Darab County and Predicting Its Results on Rural Development

Sirus Ghanbari^{1*}, Mohsen Shayan¹, Saeideh Rashidi², Faezeh Ebrahimipour², Mohammad Karim Raesi³

¹ Department of Human Geography, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran

² Department of Human Geography and Planning, Faculty of Earth Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

³ Department of Geography, Payame Noor University, Nikshahr, Iran

ARTICLE INFO

Article Type: Research article

Article history:

Received 21 February 2019

Accepted 22 May 2019

Available online 18 September 2019

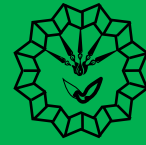
Keywords:

Rural Development, Agricultural Development, Factor Analysis, Developmental Capabilities, Darab County.

Citation: Ghanbari, S., Shayan, M., Rashidi, S., Ebrahimipour, F., Raesi, M. K. (2019). Agricultural Development Abilities in Darab County and Predicting Its Results on Rural Development. *Geography and Sustainability of Environment*, 9 (2), 67-82. doi: [10.22126/GES.1970.1158](https://doi.org/10.22126/GES.1970.1158)

ABSTRACT

The importance of rural and agriculture development in Iran's national development is beyond the reach of no one. Agriculture, as the main source of income and job creation, plays an important role in human life and development. Agriculture has played an important role in the rural economy for a long time. Besides, the livelihoods of many villagers have been related to this type of activity. This paper aims to study the agricultural development abilities in Darab County and predict its results on rural development, which is a case study in rural areas of Darab County. The research is a kind of applied one whose method is descriptive-analytic. The data collection is based on using a questionnaire. The statistical population of this research is supervisors of rural households in Darab County (N = 6780), which was selected using Cochran's formula of 323 people through cluster sampling. The criterion for choosing villages is based on the number of agricultural producers. The reliability of the questionnaire was calculated as 0.85 using Cronbach's alpha. Factor analysis has also been used to analyze the data. The results of data analysis showed that the main effect of agriculture on rural development and service and agricultural technology factor was the most important effect of rural development on agricultural situation. The results of data analysis showed that the most important factors of rural development are welfare-service, infrastructure, employment, income and social-educational. Among the factors of rural development, the welfare-service with 24.22 percent of variance is the highest and socio-educational factor with 8.313 percent of the least variance in rural development factors. Besides, the results showed that the most important factors for agricultural economic-social development are agricultural infrastructure, access to agricultural inputs, promotion and agricultural combinative factor; in which the socio-economic factor of the farmer with 21.935 percent of the variance is the highest and compound factor with the least percent, 5.466, is among the factors of agricultural development.

توان‌های توسعه کشاورزی شهرستان داراب و پیش‌بینی نتایج آن بر توسعه روستایی

سیروس قنبری^{۱*}، محسن شایان^۱، سعیده رشیدی^۲، فائزه ابراهیمی‌پور^۲، محمدکریم رئیسی^۳

^۱گروه جغرافیای انسانی، دانشکده جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

^۲گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

^۳گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، نیکشهر، ایران

چکیده

مشخصات مقاله

اهمیت توسعه کشاورزی و روستایی در توسعه ملی ایران بر هیچ‌کس پوشیده نیست. کشاورزی به‌مثابه منبع اصلی تأمین درآمد و ایجادکننده فرصت‌های شغلی، نقش مهمی در حیات انسانی و توسعه آن دارد و از دیرباز نقش اساسی در اقتصاد روستایی داشته و گذران زندگی بسیاری از روستاییان وابسته به این نوع فعالیت بوده است. هدف مطالعه حاضر بررسی توان‌های توسعه کشاورزی شهرستان داراب و پیش‌بینی نتایج آن بر توسعه روستایی است که به‌صورت مطالعه موردی در مناطق روستایی شهرستان داراب صورت گرفته است. جمع‌آوری داده‌ها مبتنی بر پرسش‌نامه محقق‌ساخته است. جامعه آماری نوشتار پیش رو سرپرستان خانوارهای روستایی شهرستان داراب است ($N = 6780$) که با استفاده از فرمول کوکران ۳۲۳ نفر از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. ملاک انتخاب روستاها براساس تعداد بهره‌برداران کشاورزی است. پایایی پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ به‌میزان ۰/۸۵ محاسبه شده است؛ همچنین برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل عاملی بهره گرفته شده است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که مهم‌ترین عوامل توسعه روستایی عامل رفاهی - خدماتی، زیربنایی، اشتغال - درآمد و اجتماعی - آموزشی است. در میان عوامل توسعه روستایی، عامل رفاهی - خدماتی با ۲۴/۲۲٪ از واریانس بیشترین و عامل اجتماعی - آموزشی با ۸/۳۱٪ از واریانس، کمترین درصد را در میان عامل‌های توسعه روستایی دارند؛ همچنین نتایج نشان داد که مهم‌ترین عوامل توسعه کشاورزی، عامل اقتصادی - اجتماعی کشاورز، عامل زیرساختی کشاورزی، عامل دسترسی به نهاده‌های کشاورزی، عامل ترویج و عامل ترکیبی کشاورزی است؛ که از میان آن‌ها عامل اقتصادی - اجتماعی کشاورز با ۲۱/۹۳٪ از واریانس بیشترین و عامل ترکیبی با ۵/۴۶٪ کمترین درصد را در بین عامل‌های توسعه کشاورزی دارد.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخچه مقاله:

دریافت ۱۴ اسفند ۱۳۹۷

پذیرش ۱۸ خرداد ۱۳۹۸

دسترسی آنلاین ۲۷ شهریور ۱۳۹۸

کلیدواژه‌ها:

توسعه روستایی، توسعه کشاورزی، تحلیل عاملی، توان‌های توسعه، شهرستان داراب.

استناد: قنبری، سیروس؛ شایان، محسن؛ رشیدی، سعیده؛ ابراهیمی‌پور، فائزه؛ رئیسی، محمدکریم (۱۳۹۸). توان‌های توسعه کشاورزی شهرستان داراب و پیش‌بینی نتایج آن بر توسعه روستایی. *جغرافیا و پایداری محیط*، ۳۱ (۲)، ۶۷-۸۲.

doi: [10.22126/GES.1970.1158](https://doi.org/10.22126/GES.1970.1158)

مقدمه

بیشتر مردم در نواحی روستایی، برای گذران زندگی خود، به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به منابع طبیعی وابسته هستند و بیشتر برنامه‌ریزان روستایی و به‌ویژه برنامه‌ریزان کشاورزی به این موضوع واقفاند و به‌همین علت بر اهمیت فعالیت‌های توسعه کشاورزی تأکید می‌کنند؛ همچنان‌که برخی از صاحب‌نظران مسائل روستایی، روستا را پهنه جغرافیایی و واحد برنامه‌ریزی دانسته‌اند که زندگی بیشتر ساکنان آن از راه دادوستد متقابل بین عوامل تجدیدپذیر و رفتار انسانی حاصل می‌شود (بسحاق، ۱۳۹۰: ۴۵). امروزه اهمیت توسعه کشاورزی و روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه و پیشبرد کشورها بر هیچ‌کس پوشیده نیست. فقر، ناامنی غذایی، مهاجرت روستاییان و تخریب محیط‌زیست همه از عوامل نیرومند و مخربی هستند که باید در جریان توسعه کاهش یابد (حاجی و همکاران، ۱۳۹۵). کشاورزی به‌مثابه منبع اصلی تأمین معیشت و ایجادکننده فرصت‌های شغلی و اقتصادی، نقش و اهمیت اساسی در حیات و توسعه روستایی دارد تا آنجا که در بسیاری از روستاها، مهم‌ترین عامل ثبات و امنیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به‌شمار می‌رود (توکلی و دامن باغ، ۱۳۹۵). ایجاد اشتغال، کاهش فقر و توزیع برابر درآمد از اهداف اصلی سیاست‌های توزیعی اقتصاد هر کشور محسوب می‌شود. از آنجا که حجم گسترده‌ای از فقیران جامعه چه در داخل ایران و چه در بیشتر نقاط دنیا، در روستاها زندگی می‌کنند و بیشتر روستاییان به فعالیت‌های مرتبط با بخش کشاورزی اشتغال دارند؛ این بخش در ارتباط با توزیع درآمد همواره مورد توجه بوده است. در واقع بخش کشاورزی افزون بر نقش عمده آن در اقتصاد، سهم مهمی نیز در غلبه بر فقر، به‌ویژه در کشورهای کمتر توسعه‌یافته و در حال توسعه دارد (احمدیان و همکاران، ۱۳۹۵). از منظر توسعه پایدار، توسعه کشاورزی محور اقتصادی و راه‌حل عملی برای مشکلات روستایی بوده (جان و شیانگ^۱، ۲۰۱۱)؛ که باعث افزایش درآمد خانوارهای روستایی، فراهم کردن مواد اولیه برای صنایع، ارزآوری از راه صادرات، تأمین مواد غذایی و بهبود رفاه روستاییان شده است (آرمو^۲، ۲۰۱۴).

در اقتصاد ملی ایران بخش کشاورزی نقش حیاتی دارد، به طوری که ۲۳٪ اشتغال، ۱۴٪ از تولید ناخالص ملی، ۳۱٪ از صادرات غیر نفتی و ۹۴٪ نیازهای غذایی کشور را تولید و تأمین می‌کند؛ بنابراین، یکی از بخش‌های مهم اقتصادی است (شاهرخی ساردو و همکاران، ۱۳۹۴). تجربه نشان داده است که با وجود در حاشیه قرار گرفتن بخش روستایی و کشاورزی، در مواقعی که درآمد حاصل از نفت با مشکل مواجه می‌شود، این بخش کشاورزی است که می‌تواند به رشد خود ادامه دهد و با افزایش تولید ناخالص ملی به‌منزله پشتیبان اصلی جامعه درآید. در اقتصاد وابسته به درآمد نفت، به دلیل وابستگی کمتر به بخش کشاورزی، می‌تواند رشد پایدارتر و درون‌زا برای جامعه فراهم آورد (مولایی هشتجین و مولایی‌یارده، ۱۳۹۳)؛ بنابراین بستر فعالیت‌های کشاورزی، محیط و فضای جغرافیایی‌ای به‌نام فضای روستایی است و این دو مکمل هم و غیر قابل تفکیک از یکدیگر هستند. به‌گونه‌ای که می‌توان کشاورزی را محور توسعه روستایی کشور قلمداد کرد. به‌طور کلی مسائل مربوط به کشاورزی و روستا باهم مرتبط بوده، به دلیل نزدیکی، نقش و اهمیت کشاورزی در فعالیت‌های مربوط به توسعه روستایی، در بسیاری از نوشته‌ها، مفاهیم توسعه کشاورزی و توسعه روستایی به‌صورت مترادف به کار رفته است (شایان و تقدیسی، ۱۳۹۵).

فرایند توسعه روستایی نظامی منسجم است که باعث رهایی جوامع از فقر می‌شود (استراکا و توزووا^۳،

1- Jun & Xiang

2- Aremu

3- Straka & Tuzova

۲۰۱۶). توسعه روستایی را می‌توان ارتقای استانداردهای زندگی توده‌های کم‌درآمد ساکن در مناطق روستایی دانست (شایان و همکاران، ۱۳۹۷). توسعه روستایی مفهوم مهمی در توسعه ملی است. روستاها به‌مثابه مجتمع‌های زیستی و بستر اصلی فعالیت‌های زراعی، تبلور حیات اقتصادی و اجتماعی کشور هستند (عزمی و همکاران، ۱۳۹۲) که با داشتن منابع طبیعی و کشاورزی، با مسائل و مشکلات فراوانی مثل فقر، بیکاری، ضعف زیرساخت‌های مناسب اقتصادی، کمبود فعالیت‌های خدماتی درون‌زا، پایین‌بودن نرخ بهره‌وری در بخش کشاورزی و بخش تولیدات روستایی از یک‌سو (بیرد^۱ و همکاران، ۲۰۰۹) و تخریب منابع طبیعی از سوی دیگر، روبه‌رو هستند که مهم‌ترین تهدید در زندگی انسان‌ها بوده است (هادی‌زاده بزاز و همکاران، ۱۳۹۴).

توسعه فرایندی تدریجی در پیشرفت موفقیت بشر شامل انجام فعالیت برای رسیدن به رشد مادی و تکمیل اجتماعی در طول زمان است (وسلونسکا^۲، ۲۰۱۷). الگوی تعامل بخش کشاورزی و جامعه روستایی با توسعه ملی کانون یکی از پرمناقشه‌ترین عرصه‌های مجادله‌های نظری و نیز مرکز فراز و نشیب‌ها و تجدید نظرهای اجرایی و سیاست‌گذاری فراوانی بوده است (مؤمنی، ۱۳۸۹). از دیدگاه نظام‌مند، فضاها روستایی در واقع بخشی از زیرعناصر اصلی و تأثیرگذار در سطح قلمرو ملی محسوب می‌شوند که در آن مدیریت رابطه و پیوند انسان روستایی با محیط و فعالیت‌ها، شکل خاصی به عرصه‌های روستایی بخشیده و آن را از سایر سکونت‌گاه‌ها و الگوهای زندگی متفاوت ساخته است (بدری و همکاران، ۱۳۹۰). اهمیت بخش کشاورزی در توسعه اقتصادی هر کشور، چه ثروتمند و چه فقیر، بیانگر این واقعیت است که کشاورزی به‌مثابه اولین بخش اقتصاد و عرضه‌کننده عوامل اساسی زندگی بشر و بخش‌های دیگر اقتصاد است (کریم و همکاران، ۱۳۹۳).

مایکل تودارو بیان می‌دارد که توسعه کشاورزی و روستایی محور اصلی توسعه ملی هستند؛ وی معتقد است که توسعه و رشد بخش کشاورزی به‌مثابه موتور و محرکه اصلی توسعه روستایی است و علت آن را اشتغال بیش از ۸۰٪ جمعیت روستایی جهان سوم به‌طور مستقیم و غیر مستقیم در فعالیت‌های کشاورزی می‌داند (بسحاق، ۱۳۹۰: ۴۴). جون رابینسون کشاورزی را اساس و محور توسعه روستایی می‌داند و معتقد است که تولید مواد غذایی مؤثرترین سرمایه‌گذاری جانشین واردات است (طایی، ۱۳۹۲: ۳۴). توسعه کشاورزی به‌مثابه یکی از ابعاد توسعه همواره مورد تأکید بوده به‌طوری‌که در گزارش فائو درباره کمیسیون توسعه پایدار، به نقش‌های مختلف کشاورزی پایدار بر توسعه اجتماعی، اقتصادی و محیط‌زیست پرداخته شده است (مولایی هشتجین و مولایی یارده، ۱۳۹۳). دستیابی به توسعه در هر سطحی و با هر هدفی که باشد نیازمند برنامه‌ریزی اصولی، کارآمد و اجرای دقیق آن است. این مهم درگرو شناخت جامع و آگاهی دقیق از امکانات، فرصت‌ها، توان‌ها و محدودیت‌هایی است که در رسیدن به وضع مطلوب وجود دارد (موسوی و صدیقی، ۱۳۹۳). در جامعه در حال گذار ایران، بخش کشاورزی به‌منظور تأمین نیازهای اساسی جامعه و توسعه ملی و ایجاد زمینه‌های اشتغال و درآمد روستاییان و توسعه روستایی، از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (هادی‌زاده بزاز و همکاران، ۱۳۹۴).

در واقع مناطق روستایی بستر تولید محصولات کشاورزی محسوب می‌شوند؛ بنابراین نگرش برنامه‌ریزان به کشاورزی نباید تنها به‌مثابه نوعی ماشین تولید باشد؛ بلکه باید روستا را بستر زندگی و معیشت بخشی از جمعیت انسانی کشور در نظر گرفت که لازم است این بخش همگام با سایر بخش‌های اقتصادی به‌نحوی مؤثر در مسیر توسعه گام بردارد تا با چنین رویکردی عرصه‌های توسعه روستایی و کشاورزی هم‌سو با یکدیگر عمل

1- Byrd

2- Veselonska

کنند و رویکرد هم‌افزایی داشته باشند. بخش کشاورزی و روستایی با کارکردهای مختلف اما هم‌سوی خود می‌توانند به‌مثابه محور و بنیانی استوار در جایگاه زیربنای توسعه عمومی و کلی اقتصادی و اجتماعی قرار گیرند و به‌طور مؤثر به ایفای نقش پردازند (بدری و همکاران، ۱۳۹۰).

نتایج برخی پژوهش‌ها نشان داده است که توزیع فضایی توسعه کشاورزی در وضعیت متوازی قرار ندارد (شاهرخی ساردو و همکاران، ۱۳۹۴). این در حالی است که بین استان‌های کشور از نظر سطح توسعه کشاورزی، شکاف فراوانی وجود دارد (موسوی و صدیقی، ۱۳۹۳). نظام‌های بهره‌برداری زراعی (خانوادگی) ارتباط مستقیمی با توسعه پایدار روستایی دارد و می‌تواند در توسعه پایدار روستایی نقش مؤثری داشته باشد (بدری و همکاران، ۱۳۹۰). تأثیر بر وضعیت اقتصادی، تفریحی و مسکونی مهم‌ترین اثر کشاورزی بر توسعه روستایی و عامل خدمات و فناوری کشاورزی، مهم‌ترین تأثیر توسعه روستایی بر وضعیت کشاورزی است (شایان و تقدیسی، ۱۳۹۵). شاهرخی ساردو و همکاران (۱۳۹۴) معتقدند که بررسی و سنجش درجه توسعه کشاورزی در مناطق روستایی، از پراکنش فضایی توسعه کشاورزی متوازن برخوردار نیست- این در حالی است که بین استان‌های کشور از نظر سطح توسعه کشاورزی شکاف فراوانی وجود دارد (موسوی و صدیقی، ۱۳۹۳). برای اینکه بخش کشاورزی بتواند نقش مهمی در فرایند توسعه ایفا کند، باید بیش از مصرف مورد نیاز کشاورزان تولید کند و خصلت تجاری به خود گیرد تا بتواند پس‌انداز را برای سرمایه‌گذاری دوباره در بخش خود و یا در بخش صنعت فراهم سازد (علی‌بنایی، ۱۳۹۴). طایی (۱۳۹۲: ۱) معتقد است آن‌چنان که کشاورزی زمینه پیشرفت دارد نتوانسته زمینه‌ساز توسعه روستایی شود.

نابرابری‌های منطقه‌ای موجب توسعه‌نیافتگی در زمینه کشاورزی و در نهایت توسعه روستایی شده است و عدم توسعه کشاورزی و نابرابری در زمینه توسعه کشاورزی خود مهم‌ترین عامل نابرابری در زمینه توسعه روستایی است که سبب شده تا توسعه یکپارچه و هم‌زمان در بسیاری از مناطق جهان صورت نگیرد (جنا^۱، ۲۰۱۴؛ پتیل^۲، ۲۰۱۳؛ شفیق‌الله^۳، ۲۰۱۳ و رامان و کوماری^۴، ۲۰۱۲)؛ بنابراین با توجه به موارد یادشده که معتقدند وجود نابرابری‌های منطقه‌ای عامل توسعه‌نیافتگی است؛ پژوهش حاضر معتقد است که پرداختن دقیق به ارتباط بین توسعه روستایی و توسعه کشاورزی می‌تواند بسیاری از شبهه‌های موجود در این رابطه را آشکار سازد و به‌صورت موشکافانه اثرات مثبت و منفی توسعه کشاورزی و توسعه روستایی را بر یکدیگر بسنجد؛ بنابراین پرداختن به این موضوع ضرورت می‌یابد.

با توجه به اینکه توسعه روستایی راهبردی برای بهبود زندگی اجتماعی و اقتصادی روستاییان فقیر است؛ بنابراین اهداف توسعه روستایی باید گسترش یابد، این اهداف بهبود وضع تولید، افزایش اشتغال و تأمین حداقل قابل قبولی از غذا، مسکن، آموزش و بهداشت را شامل می‌شود. با توجه به این موضوع که بیشتر کشاورزان کشور در مناطق روستایی‌اند، توجه به توسعه کشاورزی از سویی نوعی راهبرد و هدف اولیه برای توسعه روستایی محسوب می‌شود و می‌تواند از بروز بسیاری از مشکلات از جمله مهاجرت‌های روستایی به‌ویژه در مناطق محروم از نظر توسعه کشاورزی جلوگیری کند. شهرستان داراب نیز به‌واسطه داشتن خاک مناسب یکی از مناطق کشاورزی حاصلخیز استان فارس است و به‌دلیل اینکه شغل بیشتر مردم این شهرستان کشاورزی است و درآمد بیشتر خانوارها در این محدوده وابسته به بخش کشاورزی است؛ گذران زندگی بیشتر

1- Jena

2- patil

3- Shafiqulla

4- Raman & Kumari

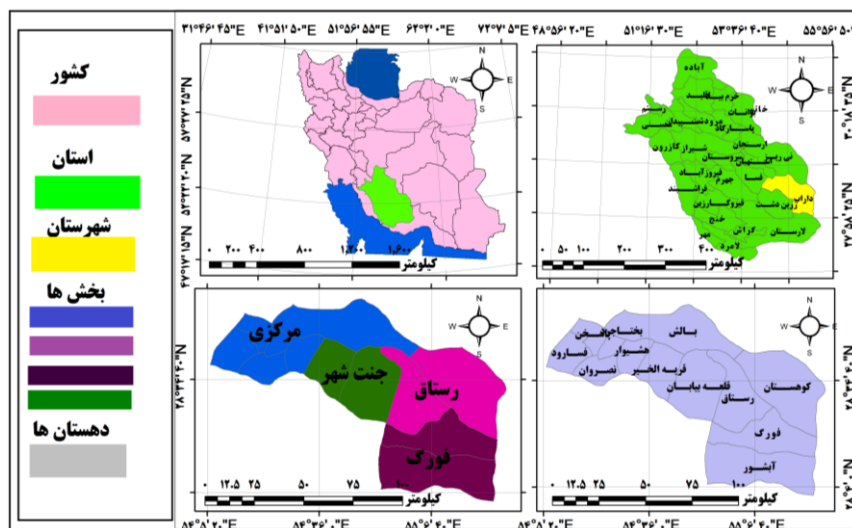
آن‌ها وابسته به آن است. رشد و توسعه بخش کشاورزی در شهرستان داراب رشد و توسعه روستایی را به دنبال خواهد داشت و برعکس توسعه یافتن روستاها طبق قاعده توسعه کشاورزی در این شهرستان را در پی دارد؛ بنابراین با توجه نقش مهم توسعه کشاورزی در توسعه روستایی، پرداختن به این موضوع ضرورت می‌یابد؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی توان‌های توسعه کشاورزی شهرستان داراب و پیش‌بینی نتایج آن بر توسعه روستایی است.

معرفی منطقه مورد بررسی

شهرستان داراب با قدمتی چند هزارساله در جنوب شرقی استان فارس قرار دارد. این شهر یکی از شهرهای استان فارس و مرکز شهرستان داراب است. این شهرستان چهار شهر به نام‌های داراب، جنت‌شهر، دوبرجی و فدابی دارد. فاصله شهر داراب تا شیراز ۲۴۰ کیلومتر است. این شهرستان براساس سرشماری سال ۱۳۹۵، با ۲۰۱۴۸۹ نفر شامل چهار بخش مرکزی، رستاق، فورگ و جنت است. داراب با شهرستان‌های زرین‌دشت، استهبان، نیریز، فسا، لارستان و استان هرمزگان هم‌جوار است (شکل ۱). وسعت شهرستان داراب حدود ۷۵۰۰ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۱۸۰ متر است. بیشتر مناطق شهرستان داراب از نظر آب‌وهوایی گرمسیری است که بارش در آن بیشتر به صورت باران بوده و در طول سال از ۳۵۰ میلی‌متر تجاوز نمی‌کند. در قسمتی از داراب که به کوهستان مشهور است، آب‌وهوا کمابیش سرد و کوهستانی است و در زمستان در بیشتر مناطق کوهستان برف می‌بارد. شغل بیشتر مردم در روستاها کشاورزی است (فرمانداری داراب، ۱۳۹۷).

مواد و روش‌ها

برای گردآوری اطلاعات از روش‌های میدانی (پرسش‌نامه) استفاده شده است؛ در تدوین پرسش‌نامه از سه بُعد اصلی (سطح اطلاعات و مهارت کشاورزان، توسعه روستایی و توسعه کشاورزی) و ۲۸ متغیر مستخرج از مبانی نظری پژوهش استفاده شده است (جدول ۱). برای پرسش از پیامدهای متقابل توسعه روستایی و توسعه کشاورزی از طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (از گزینه خیلی بهتر شده تا خیلی بدتر شده) استفاده شده است. مهارت و اطلاعات کشاورزان شامل گویه‌های راهنمایی‌ها و توصیه‌های کارشناسان کشاورزی، آگاهی از انواع بذر، کود، سموم محصول، فناوری‌های نوین، سیاست‌های دولت و بازار است که با استفاده از طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای از پاسخ‌دهندگان پرسیده شده است.

شکل ۱. نقشه موقعیت سیاسی دهستان‌ها در شهرستان و استان

جدول ۱. ابعاد و متغیرهای پژوهش (شایان و تقدیسی، ۱۳۹۵؛ بسحاق، ۱۳۹۰؛ طایی، ۱۳۹۲؛ علی‌بنایی، ۱۳۹۴)

ابعاد و شاخص‌ها		
مهارتی	توسعه کشاورزی	توسعه روستایی
راهنمایی‌ها و توصیه‌های کارشناسان کشاورزی، آگاهی از انواع بذر، کود، سموم محصول، اطلاع از فناوری‌های نوین، آگاهی از سیاست‌های دولت و بازار.	رضایت از شغل کشاورزی، پذیرش فناوری نوین، دسترسی به وام و اعتبارات، دسترسی به اطلاعات کشاورزی، دسترسی به انبار و سردخانه، تغییرات زیرساخت‌های آبیاری، دسترسی به کود، دسترسی به بذر اصلاح‌شده، دسترسی به امکانات ترویجی، تناسب توصیه‌های مروّجان با نیازهای کشاورزی، دسترسی به دام‌پزشک، دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی، دسترسی به محصولات کشاورزی، راندمان تولید.	کیفیت مسکن، خدمات آموزشی، امکانات بهداشتی، وضعیت اقتصادی، مصرف مواد غذایی، استفاده از کالاهای بادوام، وضعیت راه‌ها، وضعیت دسترسی به سایر شهرها و روستاها، وضعیت رسیدگی به روستا از طرف دولت و بهبود کالبدی، کار و اشتغال، میزان پس‌انداز خانوار، تمایل به مسافرت، میل و علاقه به تحصیل در خانواده، وضع روابط اجتماعی، عاطفی و فرهنگی.

در ادامه برای تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از تحلیل عاملی (به شیوه تحلیل مؤلفه‌های اصلی) در نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. استفاده شده است. به منظور سنجش میزان روایی پرسش‌نامه‌ها از نظرات متخصصان ترویج کشاورزی، آبیاری و زراعت در مدیریت جهاد کشاورزی شهرستان داراب و اعمال اصلاحات لازم، استفاده شد و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از آلفای کرونباخ انجام شد. میزان آلفای به دست آمده برای هر یک از شاخص‌ها به طور جداگانه محاسبه شد (جدول ۲).

برای دستیابی به حجم منطقی از جامعه نمونه از فرمول کوکران استفاده شد. با توجه به حجم جامعه آماری در شهرستان داراب که متشکل از ۶۷۸۰ خانوار روستایی بود؛ ۳۲۳ سرپرست خانوار به مثابه جامعه نمونه برای پاسخگویی به پرسش‌های پرسش‌نامه تعیین شد. به منظور انجام مطالعه دقیق و بررسی اثرات کشاورزی و توسعه روستایی بر یکدیگر، از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد. تعداد بهره‌وران با توجه به میزان مالکیت اراضی به چهار گروه تقسیم شدند و با توجه به تعداد بهره‌برداران هر گروه (براساس آمار موجود در جهاد کشاورزی شهرستان داراب)، تعداد نمونه لازم مشخص شد (جدول ۳). در نهایت نمونه‌ها به صورت نمونه‌گیری خوشه‌ای با انتساب مطلوب از میان هر گروه انتخاب شدند.

جدول ۲. میزان آلفای کرونباخ شاخص‌های مختلف

آلفای کرونباخ	شاخص
۰/۸۸	سطح اطلاعات و مهارت کشاورزان
۰/۸۳	حذف
۰/۸۴	توسعه کشاورزی
۰/۸۵	کل

جدول ۳. تعداد نمونه بر حسب میزان زمین بهره‌برداران

تعداد نمونه	تعداد بهره‌برداران	میزان زمین
۳۹	۸۵۷	زیر ۵ هکتار
۲۰۸	۴۳۲۱	۵ تا ۱۰ هکتار
۴۷	۱۰۱۲	۱۰ تا ۱۵ هکتار
۲۹	۵۹۰	بیش از ۱۵ هکتار

به‌منظور آزمون مناسب‌بودن داده‌های مربوط به مجموعه متغیرهای مورد تحلیل در خصوص تحلیل توسعه روستایی از ضریب کفایت نمونه‌گیری^۱ و آماره بارتلت استفاده شد. مقدار کفایت نمونه‌گیری برابر ۰/۸۷ به‌دست آمد که نشان‌دهنده مناسب‌بودن همبستگی‌های موجود در بین داده‌ها برای تحلیل عاملی است؛ از سوی دیگر برای اطمینان از مناسب‌بودن داده‌ها برای تحلیل عاملی از آزمون بارتلت استفاده شد. مقدار آماره بارتلت ۲۳۵۲/۰۵۴ بود که در سطح ۱٪ معنی‌دار بود. در ادامه با استفاده از ۲۸ متغیر مستخرج از پرسش‌نامه پیامدهای متقابل توسعه کشاورزی و روستایی از دیدگاه خانوارهای روستایی با بهره‌گیری از نمونه‌های تحلیل عاملی بررسی و شناسایی شد. بدین ترتیب شاخص‌های بارگذاری شده در هر عامل که بالای ۰/۵ هستند، یک عامل را شکل می‌دهند و متغیرهایی که امکان تجمع با این‌ها را ندارند، عامل دیگری را تشکیل می‌دهند.

نتایج

کشاورزی به‌مثابه مهم‌ترین شغل روستاییان نقش مهمی در اقتصاد خانوارهای روستایی و به‌ویژه در توسعه روستایی دارد. شهرستان داراب به‌منزله یکی از مهم‌ترین مناطق کشاورزی جنوب کشور، بزرگ‌ترین تولیدکننده پنبه جنوب کشور، دارای بزرگ‌ترین دشت دیم گل محمدی کشور، دومین شهرستان مهم تولید مرکبات استان فارس، برخوردار از باغ‌های انار، زردآلو، گردو و دیگر محصولات باغی و یکی از مناطق مهم تولید غلات جنوب کشور به‌شمار می‌رود. این شهرستان با وجود این‌همه پتانسیل کشاورزی و نزدیکی به خلیج فارس، نتوانسته از این‌همه پتانسیل خود استفاده مناسب ببرد. یکی از عواملی که می‌تواند منجر به توسعه کشاورزی این شهرستان شود، احداث صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی است که مانع از هدررفت محصولات کشاورزی این شهرستان و خام‌فروشی می‌شود و همچنین باعث صادرات این محصولات به کشورهای همسایه می‌شود و این امر می‌تواند نقش بسیار مهمی در زندگی روستاییان ایفا نماید و مانع از مهاجرت روستاییان به شهر شود اما متأسفانه مسئولین و برنامه‌ریزان از آن غافل هستند.

یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهد که ۹۳٪ پاسخگویان مرد و ۷٪ زن هستند، میانگین سنی پاسخگویان ۵۱ سال با انحراف معیار ۱۱/۴۷ و میانگین ۲/۰۷ خانوار با انحراف معیار ۰/۲۴ است؛ همچنین از نظر وضعیت سواد، بیشترین فراوانی مربوط به سطح ابتدایی با ۵۱٪ بوده است (جدول ۴). بیشترین میزان زمین کشاورزی مربوط به طبقه ۵ تا ۱۰ هکتار و کمترین درصد مربوط به بیش از ۱۵ هکتار است.

با توجه به اینکه بیش از ۵۰٪ کشاورزان درآمد بالای دومیلیون تومان در ماه داشته‌اند می‌توان گفت که کشاورزان از وضعیت درآمدی خوبی برخوردار هستند. در پژوهش حاضر به‌منظور بررسی پیامدهای تعامل و برهم‌کنش نظام توسعه کشاورزی و نظام توسعه روستایی از آزمون‌های آماری تحلیل عاملی استفاده شده است. به‌منظور بررسی استخراج عامل‌های توسعه روستایی از روش تحلیل عاملی بهره گرفته شده است.

جدول ۴. وضعیت میزان زمین زراعی و درآمد کشاورزان

متغیر	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی	متغیر	درصد
میزان زمین کشاورزی	زیر ۵ هکتار	۱۲/۶	وضعیت درآمد (میلیون تومان)	کمتر از ۱
	۵ تا ۱۰ هکتار	۶۳/۷		۱ تا ۱/۵
	۱۰ تا ۱۵ هکتار	۱۴/۹		۲ تا ۱/۵
	بیش از ۱۵ هکتار	۸/۷		۳ تا ۲
	-	-		بیش از ۳
				۳/۴
				۱۲/۴
				۲۵/۷
				۲۹/۳
				۲۹/۲

نتیجه حاصل از تقلیل چهارده متغیر، معرف چهار عامل بوده که ۴۷/۵۱۱٪ از کل واریانس متغیرها (پراکندگی متغیرها) را تبیین می‌کنند. از میان این چهار عامل اصلی (تقلیل یافته)، مقدار ویژه عامل اول ۳/۳۲۰ است که به تنهایی ۲۴/۲۲۰٪ از واریانس را تبیین می‌کند؛ به ترتیب از مقادیر ویژه کاسته می‌شود تا جایی که در اجزاء عامل چهارم، ۱/۱۳۸ است. این عامل ۸/۳۱۳٪ از واریانس را تبیین می‌کند (جدول ۵). روش استخراج چهار عامل نیز براساس تحلیل مؤلفه‌های اصلی^۱ بوده است. در واقع هر ضریبی در متغیری ضرب شده و با بعدی‌اش جمع می‌شود؛ برای مثال در فاکتور اول، هر ضریبی در متغیر اولی ضرب می‌شود و با بعدی جمع می‌شود. در ماتریس عوامل دوران یافته که براساس حجم داده‌ها دسته‌بندی شده است و براساس حذف بارهای عاملی کمتر از ۰/۵٪ تنظیم شده است، چهار عامل تقریباً به صورت آشکار استخراج شده‌اند. براساس این متغیرها در چهار عامل بار شده‌اند (جدول ۶).

عامل اول: رفاهی - خدماتی: در این عامل متغیرهای، کیفیت مسکن، خدمات آموزشی، امکانات بهداشتی، وضعیت اقتصادی، مصرف مواد غذایی و استفاده از کالاهای بادوام قرار می‌گیرند که این عامل به تنهایی ۲۴/۲۲۰٪ از واریانس را به خود اختصاص می‌دهد و می‌توان گفت مهم‌ترین عامل است. در این عامل خدمات آموزشی با بار عاملی ۰/۸۷۳ بیشترین و مصرف مواد غذایی با بار عاملی ۰/۵۶۶ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند؛ و این امر خود تأییدکننده این است که عوامل رفاهی - خدماتی مهم‌ترین عامل شناخته شده است.

جدول ۵. عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد تجمعی واریانس‌ها

مؤلفه‌های توسعه روستایی	مقادیر ویژه			مقادیر ویژه بدون چرخش			مقادیر ویژه با چرخش		
	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۳/۳۲۰	۲۴/۲۲۰	۲۴/۲۲۰	۳/۳۲۰	۲۴/۲۲۰	۲۴/۲۲۰	۱/۸۸۹	۱۳/۷۸۴	۱۳/۷۸۴
۲	۱/۴۴۳	۱۰/۵۳۰	۷۵۰/۴۳	۱/۴۴۳	۱۰/۵۳۰	۳۴/۷۵۰	۱/۶۸۶	۱۲/۳۰۷	۲۶/۰۹۱
۳	۱/۳۲۳	۹/۶۶۰	۴۴/۴۱۰	۱/۳۲۳	۹/۶۶۰	۴۴/۴۱۰	۱/۵۸۹	۱۱/۵۹۹	۳۷/۶۹۰
۴	۱/۱۳۸	۸/۳۱۳	۵۲/۷۲۳	۱/۱۳۸	۸/۳۱۳	۵۲/۷۲۳	۱/۳۴۵	۹/۸۲۱	۴۷/۵۱۱

جدول ۶. عامل‌ها و متغیرهای استخراج توسعه روستایی

عاملی	متغیرها	عامل‌ها
۰/۸۴۳	کیفیت مسکن	عامل خدماتی - رفاهی
۰/۸۷۳	خدمات آموزشی	
۰/۶۸۲	امکانات بهداشتی	
۰/۶۵۱	وضعیت اقتصادی	
۰/۵۶۶	مصرف مواد غذایی	
۰/۷۹۸	استفاده از کالاهای بادوام	
۰/۷۰۶	وضعیت راه‌ها	عامل زیربنایی
۰/۷۱۸	وضعیت دسترسی به سایر شهرها و روستاها	
۰/۷۴۶	وضعیت رسیدگی به روستا از طرف دولت و بهبود کالبدی	عامل اشتغال و درآمد
۰/۷۵۴	کار و اشتغال	
۰/۷۳۴	میزان پس‌انداز خانوار	
۰/۶۶۶	تمایل به مسافرت	
۰/۷۱۹	میل و علاقه به تحصیل در خانواده	عامل اجتماعی - آموزشی
۰/۷۶۶	وضع روابط اجتماعی، عاطفی و فرهنگی	

عامل دوم: زیربنایی: در این عامل متغیرهای، وضعیت راه‌ها، وضعیت دسترسی به سایر شهرها و روستاها و وضعیت رسیدگی به روستا از طرف دولت و بهبود کالبدی جای می‌گیرند که ۱۰/۵۳۰٪ واریانس را به خود اختصاص داده است و به منزله دومین عامل شناخته می‌شود. در این عامل وضعیت رسیدگی به روستا از طرف دولت و بهبود کالبدی با بار عاملی ۰/۷۴۶ بیشترین و وضعیت رسیدگی به روستا از طرف دولت وضعیت راه‌ها با بار عاملی ۰/۷۰۶ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

عامل سوم: اشتغال - درآمد: در این عامل متغیرهای، کار و اشتغال، میزان پس‌انداز خانوار و تمایل به مسافرت قرار می‌گیرند که در مجموع ۹/۶۶۰٪ واریانس را به خود اختصاص داده‌اند. در این عامل کار و اشتغال با بار عاملی ۰/۷۵۴ بیشترین و وضعیت راه‌های ارتباطی با بار عاملی ۰/۵۸۷ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

عامل چهارم: اجتماعی - آموزشی: در این عامل متغیرهای، میل و علاقه به تحصیل در خانواده و وضع روابط اجتماعی، عاطفی و فرهنگی قرار می‌گیرند که در مجموع ۸/۳۱۳٪ از واریانس را به خود اختصاص می‌دهند و به‌مثابه چهارمین عامل شناخته می‌شود. در این عامل وضع روابط اجتماعی، عاطفی و فرهنگی با بار عاملی ۰/۷۶۶ بیشترین و میل و علاقه به تحصیل در خانواده با بار عاملی ۰/۷۱۹ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

به‌منظور بررسی استخراج عامل‌های توسعه کشاورزی نیز از روش تحلیل عاملی بهره گرفته شده است. در این رابطه نیز از مجموع چهارده متغیر پس از تحلیل نهایی، به پنج عامل اصلی تقلیل یافته است. نتایج نشان می‌دهد که پنج عامل اول مقدار ویژه بیشتر از ۱ است و در نتیجه مورد قبول است. مقدار ویژه عامل اول ۳/۲۹۰ است که به‌تنهایی ۲۱/۹۳۵٪ از واریانس را تبیین می‌کند؛ به‌ترتیب از مقادیر ویژه کاسته می‌شود تا جایی که در عامل پنجم، ۱/۱۲۲ است. این عامل ۵/۴۶۶٪ از واریانس را تبیین می‌کند. در مجموع پنج عامل اصلی که مقادیر ویژه آن‌ها بیشتر از ۱ است، ۵۲/۱۰۲٪ از واریانس (پراکندگی) متغیرها را تبیین می‌کنند. این امر بدین معنا است که به‌جای چهارده عامل می‌توان از عامل‌های کمتری (پنج عامل) استفاده کرد (جدول ۷). ماتریس عوامل اولیه پنج عامل استخراجی را دربر داشته است. عامل‌ها و متغیرهای استخراج‌شده از مجموع کل متغیرها در مجموع به پنج عامل زیر تقلیل یافته‌اند (جدول ۸).

جدول ۷. واریانس‌های تشریح‌شده توسعه کشاورزی

مؤلفه‌های توسعه کشاورزی	مقادیر ویژه			مقادیر ویژه بدون چرخش			مقادیر ویژه با چرخش		
	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی	کلی	درصد واریانس	درصد تجمعی
۱	۳/۲۹۰	۲۱/۹۳۵	۲۱/۹۳۵	۳/۲۹۰	۲۱/۹۳۵	۲۱/۹۳۵	۱/۹۳۰	۱۳/۰۸۷	۱۳/۰۸۷
۲	۱/۲۰۷	۸/۰۴۹	۲۹/۹۸۴	۱/۲۰۷	۸/۰۴۹	۲۹/۹۸۴	۱/۸۷۳	۱۲/۷۰۵	۲۵/۷۹۲
۳	۱/۵۳۹	۷/۶۹۵	۳۷/۶۷۹	۱/۵۳۹	۷/۶۹۵	۳۷/۶۷۹	۱/۴۴۰	۹/۷۵۳	۳۵/۵۴۵
۴	۱/۳۹۱	۶/۹۵۷	۴۴/۶۳۶	۱/۳۹۱	۶/۹۵۷	۴۴/۶۳۶	۱/۳۳۹	۸/۲۹۱	۴۳/۸۵۳
۵	۱/۱۲۲	۵/۴۶۶	۵۲/۱۰۲	۱/۱۲۲	۵/۴۶۶	۵۲/۱۰۲	۱/۱۰۷	۸/۰۴۴	۵۱/۸۹۶

جدول ۸. عامل‌ها و متغیرهای استخراج‌شده توسعه کشاورزی

عامل‌ها	متغیرها	بار عاملی
عامل اقتصادی - اجتماعی کشاورز	رضایت از شغل کشاورزی	۰/۸۱۳
	پذیرش فناوری نوین	۰/۷۹۸
	دسترسی به وام و اعتبارات	۰/۷۶۲
	دسترسی به اطلاعات کشاورزی	۰/۷۵۸
عامل زیرساختی کشاورزی	دسترسی به انبار و سردخانه	۰/۸۶۶
	تغییرات زیرساخت‌های آبیاری	۰/۸۰۹
عامل دسترسی به نهاده‌های کشاورزی	دسترسی به کود	۰/۷۶۴
	دسترسی به بذر اصلاح‌شده	۰/۷۹۲
	دسترسی به امکانات ترویجی	۰/۷۴۴
عامل ترویج	تناسب توصیه‌های مروّجان با نیازهای کشاورزی	۰/۶۶۶
	دسترسی به دام‌پزشک	۰/۵۷۵
عامل ترکیبی کشاورزی	دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی	۰/۷۶۸
	دسترسی به محصولات کشاورزی	۰/۶۳۴
	راندمان تولید	۰/۵۸۲

عامل اول: اقتصادی - اجتماعی کشاورز: در این عامل متغیرهای، رضایت از شغل کشاورزی، پذیرش فناوری نوین، دسترسی به وام و اعتبارات و دسترسی به اطلاعات کشاورزی قرار می‌گیرند که این عامل به‌تنهایی ۲۱/۹۳۵٪ از واریانس را به خود اختصاص می‌دهد و می‌توان گفت مهم‌ترین عامل به‌شمار می‌رود. در این عامل رضایت از شغل کشاورزی با بار عاملی ۰/۸۱۳ بیشترین و دسترسی به اطلاعات کشاورزی با بار عاملی ۰/۷۵۸ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند؛ و این عامل مؤید این است که بهبود وضعیت اقتصادی - اجتماعی کشاورزان مهم‌ترین تأثیر توسعه روستایی بر کشاورزی بوده است.

عامل دوم: زیرساختی کشاورزی: در این عامل دو متغیر، دسترسی به انبار و سردخانه و تغییرات زیرساخت‌های آبیاری جای می‌گیرد که ۸/۰۴۹٪ واریانس را به خود اختصاص داده است و به‌مثابه دومین عامل شناخته می‌شود. در این عامل دسترسی به انبار و سردخانه با بار عاملی ۰/۸۶۶ بیشترین و تغییرات زیرساخت‌های آبیاری با بار عاملی ۰/۸۰۶ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

عامل سوم: دسترسی به نهاده‌های کشاورزی: در این عامل متغیرهای، دسترسی به کود و دسترسی به بذر اصلاح‌شده قرار می‌گیرند که در مجموع ۷/۶۹۵٪ واریانس را به خود اختصاص داده‌اند. در این عامل دسترسی به بذر اصلاح‌شده با بار عاملی ۰/۷۹۲ بیشترین و دسترسی به کود با بار عاملی ۰/۷۶۴ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

عامل چهارم: ترویج: در این عامل متغیرهای، دسترسی به امکانات ترویجی و تناسب توصیه‌های مروّجان با نیازهای کشاورزی قرار می‌گیرند که در مجموع ۶/۹۵۷٪ از واریانس را به خود اختصاص می‌دهند و به‌مثابه چهارمین عامل شناخته می‌شود. در این عامل دسترسی به امکانات ترویجی با بار عاملی ۰/۷۴۴ بیشترین و تناسب توصیه‌های مروّجان با نیازهای کشاورزی با بار عاملی ۰/۶۶۶ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

عامل پنجم: ترکیبی کشاورزی: در این عامل متغیرهای دسترسی به دام‌پزشک، دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی، دسترسی به محصولات کشاورزی و راندمان تولید قرار می‌گیرند که در مجموع ۵/۴۶۶٪ از واریانس

را به خود اختصاص می‌دهند و به‌مثابه پنجمین عامل شناخته می‌شود. در این عامل دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی با بار عاملی ۰/۷۶۸ بیشترین و دسترسی به دامپزشک با بار عاملی ۰/۷۵۸ کمترین بار عاملی را به خود اختصاص داده‌اند.

با توجه به ارتباط بین توسعه کشاورزی و توسعه روستایی لازم است تا توجه و رسیدگی بیشتری از جانب سازمان‌های مسئول به بخش کشاورزی صورت گیرد. بدین معنی که با برنامه‌ریزی همه‌جانبه زمینه‌ساز رشد و شکوفایی کشاورزی در منطقه شوند تا بدین‌روش هم سبب تقویت اقتصاد روستا شده و هم بستری برای توسعه بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی در شهرستان فراهم آورند. بدین‌گونه است که کشاورزی می‌تواند نقش اصلی خود را در اقتصاد ملی ایفا کند و موجب رشد، ثبات و تداوم توسعه شود؛ بنابراین باید به هرگونه برنامه‌ریزی که توسعه کشاورزی و توسعه روستایی را از هم جدا می‌داند، پایان داد.

بحث

به‌طور کلی رواج کشاورزی در هر جامعه یا روستایی نشانه توسعه کشاورزی و به‌دنبال آن رسیدن به توسعه روستایی نیست؛ زیرا کشاورزی می‌تواند به توسعه منجر شود و به‌دنبال آن موجب به‌توسعه‌رسیدن روستا شود که از همه عوامل و شرایط لازم برای رسیدن به توسعه برخوردار باشد. یکی از مهم‌ترین عواملی که منجر به توسعه کشاورزی می‌شود، استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری و کشاورزی ماشینی و عدم استفاده از کشاورزی سنتی است. هدف کشاورزی سنتی در نهایت تأمین زندگی کشاورز و خانواده اوست؛ اما هدف کشاورزی ماشینی، افزایش تولید و افزایش درآمد است. بی‌شک در هر جامعه‌ای افزایش درآمد در وهله اول رفاه نسبی خانواده را به‌دنبال دارد و در مرحله بعد درآمد مازاد خانواده منجر به سرمایه‌گذاری در زمینه‌های مختلف خواهد شد. در جامعه روستایی نیز این قاعده حکم‌فرما است.

یکی از مهم‌ترین سرمایه‌گذاری‌هایی که در روستاها می‌تواند انجام شود و تأثیر مستقیمی بر کشاورزی داشته باشد، احداث صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی است که مانع از خام‌فروشی و ارزان‌فروشی محصولات کشاورزی می‌شود؛ همان‌موردی که در شهرستان داراب کمتر به آن پرداخته شده است؛ زیرا روستاهای این شهرستان با وجود پتانسیل بسیار زیاد و تولیدات متنوع باغی و کشاورزی نتوانسته‌اند به توسعه دست یابند. مهم‌ترین خلأی که می‌توان برای توسعه نیافتگی روستاهای این شهرستان نام برد، عواملی مانند برخوردار نبودن از سردخانه، عدم صنایع تبدیلی و تکمیلی و عدم بسته‌بندی مناسب محصولات کشاورزی است که منجر شده کشاورزان محصولات خود را به قیمت ناچیز به دلالتان شهری بفروشند و درآمد مناسبی از کشاورزی به‌دست نیاورند و این عامل کشاورزان را دچار ناامیدی کرده است. اگر در سطح شهرستان برنامه‌ریزی مناسبی برای نگهداری و فروش محصولات کشاورزی و صادرات آن انجام شود، باعث درآمد مناسب کشاورزان و روستاییان شده که این افزایش درآمد افزون بر اینکه موجب رشد و شکوفایی خانوار روستایی می‌شود، مانع از مهاجرت روستاییان به شهرها می‌شود و همین مهاجرت به‌تنهایی می‌تواند موجب ناپایداری جوامع روستایی شود.

نتایج نشان داد که توسعه کشاورزی و روستایی، پیامدهای متقابلی بر یکدیگر دارند؛ به‌گونه‌ای که کشاورزی موجب بهبود وضعیت اقتصادی روستاییان، افزایش کیفیت مسکن روستاییان، افزایش پس‌انداز خانوارها و همچنین موجب اشتغال بیشتر جوانان در روستاهای مورد مطالعه شده است؛ همچنین پیامدهای توسعه روستایی بر کشاورزی روستاهای مورد مطالعه در دسترسی به ماشین‌آلات کشاورزی، دسترسی آسان‌تر به کود، پذیرش فناوری نوین و تغییرات زیرساخت‌های آبیاری بارزتر و چشمگیرتر است؛ بنابراین می‌توان

چنین بیان کرد که توسعه کشاورزی و توسعه روستایی لازم و ملزوم یکدیگر هستند. با توجه به اینکه ۷۰٪ از روستاییان به کشاورزی مشغول اند، فراهم آوردن شرایط مناسب در سطح روستاها همچون دادن اعتبارات درزمینه کشاورزی نوین و پیشرفته، دادن مشاوره‌های لازم درزمینه تولید و کشت، خرید تضمینی محصولات کشاورزان و عواملی از این قبیل منجر به این خواهد شد تا درنهایت سطح تولید و درآمد کشاورزان افزایش یابد و این افزایش درآمد سبب افزایش رفاه در سطح خانوارهای روستایی شده و درنهایت منجر به توسعه روستایی می‌شود و برعکس بی‌توجهی به کشاورزی موجب بیکارشدن بسیاری از کشاورزان خواهد شد که در نتیجه بیکاری مجبور به مهاجرت به شهر شده و در شهرها نیز به حاشیه‌نشینی روی آورده که معضلات مشکلات زیادی را به همراه دارد؛ بنابراین توسعه کشاورزی زمینه‌ساز توسعه روستایی و توسعه ملی است و برعکس عدم توسعه کشاورزی، زمینه‌ساز عدم توسعه روستایی و درنهایت توسعه‌نیافتگی در سطح ملی خواهد شد.

نتایج به دست آمده پژوهش حاضر نیز نشان می‌دهد که بیشتر جمعیت کشاورزی کشور در مناطق روستایی هستند، توجه به توسعه کشاورزی از سویی نوعی استراتژی و هدف اولیه برای توسعه روستایی به حساب می‌آید و می‌تواند از بروز بسیاری از مشکلات از جمله مهاجرت‌های روستایی به ویژه در مناطق محروم از نظر توسعه کشاورزی جلوگیری کند و از سوی دیگر، توجه به مکان‌های متعدد و تحلیل وضعیت کشاورزی، چالش‌ها و معضلات و راه‌های توسعه آن، می‌تواند سبب پویایی کشاورزی در این مناطق شده و درنهایت زمینه‌ساز رشد، ثبات و تداوم توسعه ملی شود. با توسعه فعالیت‌های کشاورزی و صنایع وابسته به آن در نواحی روستایی می‌توان به اهداف یادشده دست یافت و باعث توسعه اقتصادی کشور شد؛ زیرا توسعه روستایی، توسعه منطقه‌ای و ملی است (شاپان و تقدیسی، ۱۳۹۵). نواحی روستایی به ویژه با نظام تولیدات کشاورزی، نقش مهمی در اقتصاد ملی دارند. رشد مناسب بخش کشاورزی با وجود خشک‌سالی‌های اخیر، نشان‌دهنده ظرفیت‌های بالقوه زیاد این بخش برای افزایش تولید و توسعه بیشتر است. برخی از دستاوردهای بخش کشاورزی برای اقتصاد ملی در شرایطی است که سهم این بخش از کل منابع سرمایه‌گذاری شده دولت در سی سال گذشته همواره کمتر از ۶٪ بوده است. در واقع بخش کشاورزی با حداقل سرمایه‌گذاری ریالی و ارزی نقش تعیین‌کننده خود را در اقتصاد ملی داشته است؛ بنابراین نقش مهم نواحی روستایی در اقتصاد ملی به ویژه از طریق تولیدات کشاورزی، ایجاب می‌کند که برای تداوم و افزایش این نقش به خصوص درزمینه امنیت پایدار، نواحی روستایی به مثابه عرصه مهم این فعالیت مورد توجه بیشتر قرار گیرد (بدری و همکاران، ۱۳۹۰).

نتیجه‌گیری

توسعه مقوله‌ای کیفی است؛ بنابراین زمانی رخ می‌دهد که در تمام زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی و سیاسی دچار تغییر و تحولات مثبت شود. توسعه روستایی نیز به مثابه یکی از زیرشاخه‌های توسعه زمانی به وقوع می‌پیوندد که روستاییان در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی، کالبدی و بهداشتی در سطح مطلوبی قرار داشته باشند. یکی از بارزترین ویژگی‌های همه روستاهای کشور این است که شغل بیشتر روستاییان کشاورزی است. از آنجاکه کشاورزی مهم‌ترین منبع درآمد روستاییان است؛ بنابراین می‌توان از آن به مثابه مهم‌ترین عامل توسعه‌یافتگی یا توسعه‌نیافتگی در روستاها یاد کرد. امروزه یکی از اهداف مهم توسعه روستایی، ارتقاء ظرفیت‌ها و بهره‌وری بخش کشاورزی از طریق سیاست‌های ساختاری به منظور بهره‌برداری از مزیت‌های رقابتی محصولات کشاورزی است. در سیاست‌های ساختاری تأکید بر بازساخت کشاورزی از اعمال

کشت فشرده، نوسازی کشاورزی، افزایش بهره‌برداری، حمایت از چشم‌انداز محیطی و نیز حمایت همه‌جانبه از تولیدات داخلی با توجه به مزیت‌های نسبی محلی و منطقه‌ای مورد توجه است؛ بنابراین پرداختن به تعامل بین توسعه کشاورزی و توسعه روستایی اهمیت دوچندانی می‌یابد.

نتایج پژوهش نشان داد که عامل اقتصادی - اجتماعی کشاورزان مهم‌ترین عامل توسعه کشاورزی است. احداث کارگاه‌های گلاب‌گیری در تعدادی از روستاهای داراب مؤید این موضوع است که با احداث این کارگاه‌ها در سطح روستا، تعداد زیادی از مردم مشغول به کار شده و این مورد در وضعیت اقتصادی مردم منطقه تأثیرات بسیار زیادی خواهد داشت و سبب کاهش بیکاری و بهبود اوضاع اقتصادی کشاورزان می‌شود. ذکر این نکته ضروری است که تجربه‌های جهانی همچون چین و هندوستان که به صنایع روستایی و به‌ویژه صنایع تبدیلی کشاورزی اهمیت زیادی داده‌اند و به توسعه در سطح روستاها رسیده‌اند، تأییدکننده این مهم است که توجه به کشاورزی در تمام بخش‌ها از جمله بذر، کود، اعتبارات بانکی و ایجاد صنایع تبدیلی کشاورزی به توسعه روستایی منجر خواهد شد.

ذکر این نکته ضروری است که اگر در روستاهای شهرستان داراب توسعه کشاورزی رخ دهد، بسیاری از معضل‌ها و مشکلات این روستاها که امروزه ملاحظه می‌شود، از بین خواهد رفت. مشکلاتی مانند بیکاری، مهاجرت، فقر، استفاده بیش‌ازحد از منابع آب و تخریب محیط‌زیست از جمله این مشکلات است. توسعه کشاورزی می‌تواند صنایع تبدیلی و تکمیلی را در شهرستان داراب گسترش دهد که اگر تنها همین یک مورد اتفاق افتد، اول اینکه مانع از ارزان‌فروشی محصولات کشاورزی شده، در مرتبه دوم دست واسطه‌ها را در توزیع محصولات کشاورزی کوتاه می‌کند و کشاورزان به‌طور مستقیم محصولات خود را به کارخانه تحویل می‌دهند و سود حاصل از فروش محصول مستقیم به خودشان می‌رسد، سوم اینکه افرادی که برای کار به شهرهای اطراف رفته‌اند، به دلیل نیاز به نیرو در این صنایع به روستا برگشته و در آنجا مشغول به کار می‌شوند؛ همچنین اگر توسعه کشاورزی در روستاهای این شهرستان رخ ندهد، به‌مرور بسیاری از روستاها خالی از سکنه خواهد شد؛ بسیاری از باغ‌های آن تخریب‌شده و تغییر کاربری خواهند داد و همچون گذشته بسیاری از محصولات کشاورزی این شهرستان از بین خواهد رفت.

نتایج پژوهش با مشاهدات میدانی و واقعیات روستاهای مورد مطالعه بسیار نزدیک و منطبق بر واقعیت است؛ همچنین نتایج نشان‌دهنده این است که از همه پتانسیل‌ها و توان‌های روستاهای شهرستان داراب به‌مثابه یکی از قطب‌های کشاورزی در جنوب کشور به‌طور کامل استفاده نشده است و با استفاده اصولی از این پتانسیل‌ها، می‌توان به توسعه بیشتری در این زمینه دست یافت.

در پایان باید خاطر نشان کرد که کشاورزی به‌تنهایی عامل رشد و توسعه روستاها نخواهد شد؛ بلکه نگاه مثبت‌داشتن به کشاورزی از سوی مسئولین و ارائه راهکارهای مناسب و اصولی به‌منظور بهره‌مندی هرچه بیشتر روستاییان از محصولات کشاورزی و نگاه تجاری و صادراتی‌داشتن به کشاورزی با رعایت اصول توسعه پایدار می‌تواند منجر به توسعه کشاورزی و درنهایت توسعه روستایی شود.

منابع

- احمدیان، محسن؛ مهرآرا، محسن؛ مهرگان، علی (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر نابرابری درآمدی روستایی در ایران با تأکید بر نوسانات بارندگی. *پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، ۲۴ (۷۹)، ۱۴۵-۱۵۶.
- بدری، سید علی؛ رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ سلمانی، محمد؛ بهمند، داداله (۱۳۹۰). نقش نظام‌های بهره‌برداری

زراعی (خانوادگی) در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: شهرستان قیر و کار زین - استان فارس). پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۴۳ (۷۶)، ۳۳-۴۸.

بسحاق، محمدرضا (۱۳۹۰). *تحلیلی بر توسعه روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی شهرستان ازنآ*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان.

توکلی، جعفر؛ دامن باغ، جواد (۱۳۹۵). پیامدهای تعارض مالکیت بر بهره‌برداری از اراضی کشاورزی: مطالعه موردی بخش ماهیدشت شهرستان کرمانشاه. *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۵ (۱۵)، ۱۴۵-۱۶۱.

حاجی، لطیف؛ چیدری، محمد؛ چوپچیان، شهلا (۱۳۹۵). تحلیل ساختاری مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه پایدار تعاونی‌های تولید کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان نقده. *پژوهش‌های روستایی*، ۷ (۲۵)، ۱۹۵-۲۱۶.

شاهرخی ساردو، صالح؛ میرزایی، شهاب؛ محمودی بُرام، موسی؛ حسن‌پور، بهروز (۱۳۹۴). سنجش درجه توسعه کشاورزی (زیربخش زراعت) مناطق روستایی مطالعه موردی: دهستان دشت روم شهرستان بویراحمد. *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۴ (۱۲)، ۷۷-۹۴.

شایان، محسن؛ تقدیسی، احمد (۱۳۹۵). تحلیل ارتباط کشاورزی با توسعه روستایی در شهرستان زرین‌دشت. *مطالعات برنامه‌ریزی سکونت‌گاه‌های انسانی*، ۱۱ (۳۵)، ۵۳-۶۹.

شایان، محسن؛ قنبری، سیروس؛ بذرافشان، جواد (۱۳۹۷). سطح‌بندی و تحلیل وضعیت پایداری در سکونت‌گاه‌های روستایی مطالعه موردی شهرستان زرین‌دشت. *جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای*، ۱ (۲۶)، ۱۹۶-۱۷۹.

طایی، بطول (۱۳۹۲). *تحلیل اثرات فعالیت کشاورزی در توسعه روستایی شهرستان سمیرم*. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی.

عزیمی، آئیژ؛ میرزایی قلعه، فرزاد؛ شمسی، رقیه (۱۳۹۲). چالش‌ها و مشکلات بخش کشاورزی و نقش آن در مهاجرت از روستا به شهر (مطالعه موردی: دهستان شیرز شهرستان هرسین). *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*، ۱۷ (۲)، ۵۵-۷۰.

علی‌بنایی، محمدمهدی (۱۳۹۴). *نقش توسعه کشاورزی بر توسعه روستایی*، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه علامه طباطبایی.

فرمانداری شهرستان داراب (۱۳۹۷). *واحد آمار و اطلاعات*.

کریم، محمدحسین؛ صفدری نهاد، محمود؛ امجدی‌پور، مسعود (۱۳۹۳). توسعه کشاورزی و اقتصاد مقاومتی، جایگزین نفت. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۲ (۶)، ۱۰۳-۱۲۷.

موسوی، مینا؛ صدیقی، حسن (۱۳۹۳). تعیین سطح توسعه‌یافتگی کشاورزی استان‌های کشور. *راهبردهای توسعه روستایی*، ۱ (۴)، ۷۱-۵۵.

مولایی هشتجین، نصرالله؛ مولایی‌یارده، سیاوش (۱۳۹۳). تحلیل مکانی توسعه کشاورزی در شهرستان‌های استان خوزستان. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۳ (۸)، ۱۹-۳۸.

مؤمنی، فرشاد (۱۳۸۹). *سیاست‌های اقتصادی، عدالت اجتماعی و بخش کشاورزی. رفاه اجتماعی*، ۱۰ (۳۸)، ۳۲۹-۳۶۶.

هادی‌زاده بزاز، مریم؛ بوزرجمهری، خدیجه؛ شایان، حمید؛ نوغانی دخت بهمنی، محسن (۱۳۹۴). ارزیابی عملکرد تعاونی‌های تولید روستایی با رویکرد توسعه کشاورزی پایدار مطالعه موردی: شهرستان نیشابور. *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۴ (۱۰)، ۱۱۱-۱۲۵.

References

- Ahmadiyan, M., Mehrara, M., Mehrgan, A. (2016). Factors Affecting Rural Income Inequality in Iran with Emphasis on Rainfall Fluctuations. *Economic Research and Policies*, 24 (79), 145-156. (In Persian)
- Ali Banaei, M. M. (2015). *The Role of Agricultural Development on Rural Development*. Masters Thesis in Geography and Rural Planning, University of Allameh Tabatabaei. (In Persian)

- Aremu, Y. S. (2014). Role of Agriculture in Economic Growth and Development: Nigeria Perspective. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, 5 (6), 1-22.
- Azmi, A., Mirzaei Ghaleh, F., Shamsi, R. (2013). Challenges and Problems of Agriculture Sector and its Role in Migration from Village to Town Case Study: Shiraz District of Harsin County. *Space planning and preparation*, 17 (2), 55-70. (In Persian)
- Badri, S. A., Roknaldin Eftekhari, A., Salmani, M., Bahmand, D. (2011). The Role of Farming Systems (Family) in Sustainable Rural Development Case Study: Qir and Kar Zein City - Fars Province. *Human Geography Research*, 43 (76), 33-48. (In Persian)
- Bosshagh, M. R. (2011). *Analysis for rural development with emphasis department of agricultural Case study: Rural areas of Azna Township*. Masters Thesis in Geography and Rural Planning, University of Isfahan. (In Persian)
- Byrd, E., Bosley, H., Dronberger, M. (2009). Comparisons of stakeholder perceptions of tourism impacts in rural eastern North Carolina. *Tourism Management*, 30 (1), 693-703.
- Governorate of Darab (2018). *Statistics and Information Unit*. (In Persian)
- Hadizadeh Bazaz, M., Bouzarjomehri, Kh., Shayan, H., Novghani Dokht Bahmani, M. (2015). Performance Evaluation of Rural Production Cooperatives on the Sustainable Agricultural Development Case Study: Nishabour County. *Journal of Research and Rural Planning*, 4 (10), 111-125. (In Persian)
- Haji, L., Chizari, M., Chobchiyan, Sh. (2016). Structural Analysis of the Components Affecting the Sustainable Development of Agricultural Production Cooperatives in Naghadeh Rural Areas. *Rural Research*, 7 (25), 195-216. (In Persian)
- Jena, D. (2014). Agricultural Development Disparities in Odisha. A Statistical Study. *American Review of Mathematics and Statistics*, 2 (1), 45-53.
- Jun, H., & Xiang, H. (2011). Development of Circular Economy Is A Fundamental Way to Achieve Agriculture Sustainable Development in China, Published by Elsevier Ltd. Selection and peer-review under responsibility of RIUDS. *Energy Procedia*, 5 (11), 1530-1534.
- Karim. M. H., Safdari Nahad, M., & Amjadipour, M. (2014). Agricultural Development and Resistance Economy, Oil Replacement. *Strategic and macro policies*, 2 (6), 103-127. (In Persian)
- Molaie Hashtjin, N., & Molaie Yardeb, S. (2014). Spatial Analysis of Agricultural Development in Khuzestan Provinces, *Space Economics and Rural Development*, 3 (8), 19-38. (In Persian)
- Momeni, F. (2010). Economic Policies, Social Justice and the Agricultural Sector. *Social Welfare*, 10 (38), 329-366. (In Persian)
- Mousavi, M., & Sedighi, H. (2014). Determining the level of agricultural development in the provinces of the country. *Rural Development Strategies*, 1 (4), 55-71. (In Persian)
- Patil, B. D. (2013). Regional Disparities in Levels of Agricultural Development in Dhule and Nandurbar Districts. *India. Research Journal of Agriculture and Forestry Sciences*, 1 (5), 9-12.
- Raman, R., Kumari, R. (2012). Regional Disparity in Agricultural Development: A District Level Analysis for Uttar Pradesh. *Journal of Regional Development and Planning*, 1 (2), 71-90.
- Shafiqulla, H. (2013). Impact of Regional Disparities on Agricultural Development in Uttar Pradesh- A Geographical Analysis. *Global Journal of Human Social Science Geography, Geo-Sciences, Environmental Disaster Management*, 13 (5), 36-46.
- Sharokhie Sardo, S., Mirzaei, Sh., Mahmodie Boram, M., Hosseinpur, B. (2015). Evaluation of Agricultural Development Degree (Sub-Agriculture) Rural Areas Case Study: Dasht-e-Rom district of Boyer Ahmad City. *Rural Research and Planning*, 4 (12), 79-94. (In Persian)
- Shayan, M., Ghanbari, S., Bazrafshan, J. (2018). Ranking and the Analysis of the status sustainability in rural settlements Case Study: Zarrindasht County. *Geography and urban planning – regional*, 8 (26), 179-196. (In Persian)
- Shayan, M., Taghdisi, A. (2016). Analysis of Agricultural Relationship with Rural Development in Zarrin Dasht County. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 11 (35), 53-69. (In Persian)
- Straka, J., Tuzova, R. (2016). Factors Affecting Development of Rural Areas in the Czech Republic:

- A Literature Review. *procedia social and Behavioral Scinceses*, 10 (11), 496-505.
- Taei, B. (2013). *Analysis of the Impacts of Agricultural Activity on Rural Development in Semirom County*. Masters Thesis in Geography and Rural Planning, University of kharazmi. (In Persian)
- Tavakoli, J., Damanbagh, J. (2016). Consequences of Ownership Conflict on Agricultural Land Use: A Case Study of Mahidasht District of Kermanshah City. *Rural Research and Planning*, 5 (15), 145-161. (In Persian)
- Veselonska, L. (2017). Factors influencing countries on their path to sustainable development: implications for organizations. *Problems and Perspectives in Management*, 15 (2), 474-485.